

Nataša Golob

Roka s peresom: kolofoni Martina iz Loke, Matjaža Jurčiča iz Kapele in Hermana Talnerja iz Trebnjega

Ključne besede: srednjeveški rokopisi, avtograf pisatelja, avtograf prepisovalca, ideograf, prosopografija, Martin iz Škofje Loke, Matjaž Jurčič iz Kapele, Herman Talner iz Trebnjega

DOI: 10.4312/ars.8.2.87-118

Spomin in pozaba

Nekatere znanstvene trditve sicer ne veljajo celo večnost, kljub temu pa znajo biti dolgožive, se celo globoko zakoreninijo in kot polpresojen duh bivajo v splošnem dojemanju znanstvenega polja ali pojava. Tako smo pri nas – z nerazumljivo nekritičnostjo – posvojili stavek o anonimnem srednjem veku. Razlogov zanj ni mogoče izslediti, a zdi se, da se je stališče ohranilo od časov, ko je v tradiciji novoveške humanistike pogled na umetniške in filozofske tokove z idealiziranj in očaranih razmišljanj o veličini antike preskočil naravnost v osvetljenost renesanse, celo vmesno tisočletje pa je obtičalo v čumnati »temnega srednjega veka«. Marsikje in za marsikoga je tako še danes, navsezadnje je nekaj vplivnih publikacij implicate ohranjalo tako mnenje. Spomniti se je treba na knjigo, paradno uspešnico Jacoba Burckhardta *Renesančna kultura v Italiji*, ki je prvič izšla leta 1860¹ ter je pomembno delo za kulturno in umetnostno zgodovino, je tako rekoč publikacija na pragu umetnostne zgodovine, ki je prav takrat vstopila na univerze kot študij samostojne humanistične discipline. Vendar je Burckhardt zapisal nekaj trditev, ki srednjemu in novemu veku pripisujejo napačne lastnosti. Med drugim je z ostrino *chiaroscuro* izklesal kontrast med anonimnostjo srednjeveškega ustvarjalca in renesančnim nastopom individualnosti, med avtorsko nejasnostjo srednjeveških del ter renesančnimi stvaritvami, ki nosijo umetnikov podpis. Tako je ustvaril antagonizem, ki ni utemeljen. Ob vsem spoštovanju Jacoba Burckhardta teh stališč ne moremo več imeti za suho zlato.²

1 Slovenski prevod je izšel skoraj sto let pozneje, 1956.

2 Prim. Klotz 303, ki navaja primere od poznega 6. stoletja dalje. – Toliko bolj nenavadno je prebrati trditve Charlotte Guichard v leta 2012 objavljenem članku, da se je umetnikovo ime šele z renesanso pojavilo znotraj slikarskega ali kiparskega polja (torej ne na okviru, podstavku ipd.) – Nikolaj iz Verduna se je leta 1181 ponosno podpisal na sredini svojega zlatarskega dela – pa je le eden med stotinami enako razporejenih ustvarjalnih kolegov. Prim. Guichard, 47.

Skoraj istočasno, vsaj v sredini 19. stoletja – precej tudi po zaslugi romantike –, so v Nemčiji in Franciji srednji vek prepoznali kot obdobje, v katerem se je pričela njihova sodobnost; v Italiji, na Iberskem polotoku in v Angliji pa priznavanje pomena srednjeveških dosežkov sploh nikoli ni uplahnilo. Evropi je bilo skupno spoznanje, da so moderne evropske države in njihovi prebivalci pognali korenine v srednjem veku in se v naslednjih stoletjih s svojimi dogodki, političnimi osebnostmi, ustvarjalci in stvaritvami formirali v svoje sodobno življenje: zgodovina kot valovanje sprememb. V večini evropskih držav so sprožili raziskave, ki so zakorakale naravnost v osrčje začasno izgubljenega spomina, predstavljena spoznanja pa so močno vplivala na samozavest in politično držo tako posameznikov kot držav. Prav zato je kar neverjetno, da je moral Francè Stelè še leta 1966 v Uvodu k ponatisku Orisa zgodovine umetnosti pri Slovencih (Stelè 1966, 21) zapisati:

Če govorimo torej o razmerju umetnosti do skupine ljudi, ki se imenujemo Slovenci, sploh ni in ne more biti vprašanje, ali imamo in ali smo v preteklosti kdaj imeli lastno umetnost, ampak samo, kako smo mi doživljali umetnost, kako se je naš posebni značaj javljal v posameznem pojavu mnogolične reke življenja, v umetnosti. Frazo, da Slovenci nimamo lastne umetnosti, moramo prav tako položiti definitivno *ad acta*, kakor smo napravili z drugo sorodno krilatico, ki se je glasila, da nimamo zgodovine.³

Francè Stelè bi lahko dodal še besedo o nedvoumni intelektualni prisotnosti v našem srednjem veku in pozneje, saj iz miselnega substrata vznikajo stvaritve, umetnine, o katerih je vendar pisal vse svoje življenje. Poleg tega je z Milkom Kosom sodeloval pri katalogu srednjeveških rokopisov v slovenskih zbirkah:⁴ v rokopisih in imenskem indeksu je veliko imen tistih, ki so rokopise prepisovali, jih okrasili in vezali. Imen je veliko, res pa jih skorajda nikoli ne obdajajo podatki o kraju, od koder so ti ljudje prišli, kje in kdaj so delali, kaj so sicer počeli, kje so študirali, čeprav neredko izvemo še kakšno malenkost iz osebnega življenja. Predvsem pa imamo njihova dela in ta govorijo zanje.

3 Vprašanje o kratenju zgodovinske in umetnostne identitete Slovincem spada v razpravo, ki ima izrazito politične okvire. Kljub temu ne pozabimo, da je to zapisal le malo pred prelomno razstavo jugoslovanske umetnosti v Parizu, ki je predstavila Jugoslavijo (takrat vendarle ugledno državo v svetovni skupnosti in gibanju neuvrščenih) in umetnost na njenem ozemlju od prazgodovine do približno leta 1970. Prav Francè Stelè pa je bil osrednji arbiter tega svetovno pomembnega umetnostnega dogodka, bil je njegov urednik in organizacijski sekretar. Razstava se je iz Grand Palaisa še isto leto preselila v Sarajevo, in sicer pod naslovom Umjetnost na tlu Jugoslavije od praistorije do danas, Sarajevo 1971.

4 Kos – Stelè, str. 231 dalje; Index personarum locorum rerum, ki je hvalevredno pomagalo.

Avtografi in kolofoni

Oseba in osebnost srednjeveškega umetnika je področje z mnogimi drobnimi podatki, ki jih je treba sestavljati. Kadar gre za rokopisnike, so najpomembnejše sporočilno polje kolofoni in drugi pripisi, vneseni v različne rokopise, a romaneskno sočne samopredstavitve so slej ko prej izjeme.⁵ Ustvarjalci rokopisov v literarnih in drugih zgodovinskih virih pogosto niso navedeni, kar je treba povezati z njihovo mobilnostjo.⁶ Umetniki niso bili kleriki, ki bi živeli na enem kraju ter bi njihova imena in dejanja zapisali v kronike domače cerkve ali samostana, ampak so se pogosto selili, kakor jim je narekovalo delo (Hamon, 62). Čas umetnikov, ki so bili predvsem iz cerkvenih vrst, je okoli leta 1200 minil: če so sredi 12. stoletja skoraj vse rokopisne knjige izdelali znalci iz meniških vrst v samostanih, pa so jih okoli 1250 približno 70 % ustvarili v laičnih skriptorijih,⁷ torej v mestnih rokopisnih delavnicah, potem pa se je razmerje še bolj nagnilo v prid poklicnih kopistov, rubrikatorjev, korektorjev, knjižnih slikarjev, knjigovezov in drugih, tudi s trgovino povezanih oseb, ki so priskrbele papir, pigmente, veziva in tudi knjižne predloge.

Srednji vek si prav zares ni vzel patenta na anonimnost, zapisali so tiste podatke, ki so se jim zdeli zanimivi, drugačni, vredni dokumentiranja, ne pa tistih, ki so bili po tedanji presoji obče znani in zato nepotrebni. Mi pa večkrat naletimo na umetnike, ki so bili svoje čase tako znani, da sami niso zapisali svojih imen (ali pa so se podpisana dela izgubila) – in ironija usode je, da jih tudi drugi niso. Kljub svojim velikim opusom in s tem dano možnostjo, da marsikomu sledimo na temelju ohranjenih in slogovno prepoznavnih stvaritev, spremljamo njihov umetniški razvoj, so danes zaznamovani samo z zasilnimi imeni.

5 Vsekakor izstopajo kolofoni v glagolskih rokopisih, posebej tistih iz 14. in 15. stoletja iz severne Dalmacije in Like, ki so napisani v epski dikciji o sebi, svoji družini ter dogodkih iz domačih in tujih krajev. N. Golob, 1993, str. 450–461, zlasti 457 ss.

6 Tema o potovanjih umetnikov v srednjem veku je postala obsežno raziskovalno polje umetnostne zgodovine, zgodovine in sociologije; gl. P. Kurmann za vprašanje preseljevanja umetnikov in prenašanja vzorcev; za naše razmere je zanimiv prispevek G. Schmidta o potovanjih knjižnih slikarjev v 14. stoletju.

7 Po letu 1250 se je prepisovanje (in okraševanje) rokopisov ohranilo v samostanih, ki so zaradi redovnih določil živeli v svojem notranjem svetu in stika z zunanjim svetom skorajda niso imeli, npr. kartuzijani. Tudi frančiškanom so redovna pravila zapovedovala, naj sami izdelajo potrebne rokopise. To zapoved so spoštovali pri rokopisih, ki so bili namenjeni branju in so bili pomembni za samostan (npr. besedila o zgodovini reda in samostana, o članih samostanske skupnosti ipd.), vendar se je niso držali pri liturgičnih rokopisih, ki so morali biti kvalitetni (lep primer so rokopisi za frančiškanski samostan v Ljubljani iz okoli leta 1492, izdelani v slogu dunajskih rokopisnih delavnic in delo profesionalcev – navsezadnje so darilo mestnega glavarja Viljema Auersperga in soproge Marjete von Kraigh); Golob 2006, str. 29. – Podatke o vse manjšem deležu rokopisov iz samostanskih skriptorijev je navedel D. Muzerelle v predavanju z naslovom »A la (re)découverte des scriptoria«; 11. september 2013, XVIIIe colloque international de paléographie latine, Sankt Gallen (zbornik predavanj bo predvidoma natisnjen leta 2015). Vendar tega podatka ne moremo prenesti na vso Evropo; nedvomno drži za pariško okolje, verjetno tudi za staronizozemska mesta, medtem ko so druga mesta in regije tako razmerje dohitevale v ritmu svojega razvoja.

Hamon (62) je opozoril tudi na spodrsljivo polje poklicnih opredelitev, ki jih kdaj pa kdaj preberemo v dokumentih, saj »slikar« nemara ni bil umetnik, ampak le poslikovalec, okraševalec, dodajal je naslikane ornamente, mogoče samo s pomočjo šablon; enako beseda *sculpsit* ne pomeni kar kiparske umetnine, lahko gre za preprost poseg, za – recimo – žleb, ornament, izdolben v leseno ali kamnito snov. Za ljudi, vključene v nastajanje rokopisov, pa je bilo v rabi dosti specifičnih samostalnikov,⁸ ki so zaznamovali delovno fazo ali opredelili delež v nastanku rokopisa: *explicit, scripsit, composuit, edidit, correxit, rubricavit* ipd. (Battaglia Ricco, 132). Glagol je praviloma zapisan v tretji osebi ednine: on je razložil, napisal, sestavil, pripravil ... Napačno bi bilo misliti, da se je s tako glagolsko rabo ustvarjalec kakorkoli odmaknil od svojega dela, zatajil svojo prisotnost in se skril v zakulisje: taka je bila oblika predstavljanja in vselej je mišljen prvoosebni nastop. Srednjeveški kopist je enako brez zadržkov sporočil svoje ime, kakor razumemo formulacijo v podpisu Jana van Eycka na sliki Giovannija Arnolfinija z Giovanni Cenami: *Johannes de Eyck fuit hic*: velik, v kadelah kaligrafiran podpis sredi slikovnega polja, na beli steni, kjer imena ne zakriva prav noben detajl – Jan van Eyck je bil tukaj. On osebno. Naj se ve.

Lahko pa gremo še eno stoletje dalje in se ustavimo ob Vasariju, ki je v *Vite de' piu eccellenti pittori, scultori e architettori* (1550)⁹ vpletel številne podatke o sebi, a le izjemoma se mu je zapisala beseda »jaz«. V bistvu pa Vasari nadaljuje tradicijo kolofovov, avtobiografij in lastnih predstavitev iz srednjega veka. Obsežen uvod je uporabil za promocijo »njega«, tistega Vasarija, ki se spozna na vse umetnosti;¹⁰ in sredi 16. stoletja je taka predstavitev – skupaj z jezikovno briljanco – oblika vizitke. To je protokolarni nastop. V samopredstavitvah – čemur se tudi v drugih delih svoje knjige ne izogne – mu je uspelo izraziti vse, kar je hotel: svoj odnos do dela, mimogrede je našel priložnost, da je opisal, kako je ob neki priložnosti vse prisotne osupnil s svojim znanjem in načitanostjo, vključil je spomine na družino in domači kraj, podtaknil je anekdote, opisal trenutek, ko ga je knez, granduca Cosimo de' Medici, imenoval »moj prijatelj«, postavil se je ob bok Michelangelu itd. Situacija kot v ukrivljenem zrcalu, kjer je tisto, kar je na prvi pogled očitno, v resnici manj tehtno od onega, kar ždi za pajčolanastimi zagrinjali: tudi za Vasarija tretjeosebno imenovanje ni izraz samoponižanja, skrušenosti, nasprotno, je izraz zavesti o svojem pomenu. Kazal je

8 Najsplošnejši oz. najpogostejši so pergaminarius, scribe, scriptor, notator, rubricator, florator, illuminator, ligator ipd., ki hkrati zaznamujejo njihovo posebno polje dela.

9 Vasarijev rokopis je ohranjen v treh knjigah, vezanih v trd pergament, ki pa so prepis Giovannija Gaetana Bottarja (ki je bil bibliotekar kardinala Nerija Corsinija) in torej ne gre za Vasarijev avtograf; sedaj Rim, Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana, 29 E 4-5-6.

10 Prim. Pointon, str. 122, ki v kratkem recenzijem članku »Sense of Self« opozori tudi na vlogo zrcala v renesančnih portretih; njena knjiga *Portrayal and the Search for Identity* (2012) mi ni bila dosegljiva.

svoj privilegirani položaj (Frontisi, 32–33).¹¹ Pred njegovim časom ni nastal noben bolj epsko prostran avtoroman, iznajdljivo razpršen v življenja drugih umetnikov, njihovih stvaritev in dogodkov.

Srednjeveški mož s peresom v roki se pred javnostjo ni mogel predstaviti tako, kot je lahko storil knjižni slikar, da ga je gledalec videl pri delu oz. ustvarjanju, in to njega kot ustvarjalca.¹² Ne gre le za preprosto okoliščino, da so bili redki kopisti dovolj dobri risarji, ki bi upodobili sami sebe sredi dela. Vse je opredeljeval izrazni medij. Tako kot slika slika slikarja, tudi beseda ubesedi besedovalca.

V nadaljevanju se bom posvetila trem prepisovalcem, ki so s svojim rodom ali delom povezani s Škofjo Loko, (verjetno) Veliko Nedeljo in Trebnjim, vendar naj najprej potegnem ločnico med avtografi, ki je lastnoročni zapis avtorja besedila, ter avtografi kopista, ki se največkrat izrazi v kolofonu.¹³ Avtografi so posebno raziskovalno polje, ki pa je bistveno za raziskovanje ustvarjalnega procesa, ker se v avtografi zlijeta poteza razmišljajočega avtorja v trenutku zapisovanja in uresničitev, rezultat.¹⁴

Antični avtografi se niso ohranili, čeprav imamo iz teh odmaknjenih stoletij nekaj prelepih upodobitev znamenitih avtorjev predkrščanskega časa in celo Boga Očeta, ki

-
- 11 »Strasten in duhovit« controcanto Giorgiu Vasariju je Vita di Benvenuto Cellini ... scritta per lui medesimo, k sreči brezhibno ohranjen avtograf; sedaj Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Med. Pal. 234(2). Temeljna razlika med Vasarijem in Cellinijem je v Vasarijevem položaju dvorjana, ki je imel zaslombo Cosima de' Medici in je ustvaril ogromno delo o umetnosti v večno čast in slavo Firenc (podobno je tudi Benedetto Varchi dobil naročilo za zgodovino Firenc). To je bila programska politika, ki je služila utrjevanju florentinske mestne države. Na drugi strani pa imamo nadvse dragocen – četudi ne nepristranski – zapis Cellinija kot precej samotarskega volka v florentinski umetnostni sferi. Za Cellinijev avtograf gl.: F. de Luca, 378–379.
  - 12 Na tem mestu ne morem odpirati vprašanja o avtoportretu slikarja oz. knjižnega slikarja, ker se je razumevanje, kaj pomeni prepoznavna upodobitev človeka (»portret«), do danes spremenilo, saj gre za drugačno vrednotenje likovnega dela. Izjemna se mi zdi notica, da je bil leta 1099 Anzelm, poznejši canterburyjski škof, med potovanjem iz Rima v Lyon v nevarnosti, ker je dal protipapež Wibert na leseno ploščo naslikati njegov obraz, da bi ga vsi poznali in se tako Anzelm ne bi mogel skriti (Lehmann-Brockhaus, str. 187, št. 5840). Kakšno specifično, individualno podobo je lahko posredovala tabelna slika okoli leta 1100, si danes ne moremo predstavljati. Še manj je jasno, koliko so se obrazne poteze glede na slikarska načela romanike približale resničnemu videzu, niti kakšna je morala biti v času visokega srednjega veka naslikana podoba za občinstvo, ki je osebo videlo in dojelo v nepreklicni, nezamenljivi prepoznavnosti.
  - 13 Kopist se je včasih pokazal v osebni luči, ko je sredi prepisovanja »preskočil« v osebni komentar; največkrat ne gre za interpolacijo v besedilo, ampak za reakcijo na pogoje in okoliščine dela. Kot primer naj navedem hudovanje prepisovalca biblije, ki je bila več stoletij v samostanu San Pedro de Roda: na margino Juditine knjige je napisal, da prepisuje po rokopisu, kjer si starozavezne knjige ne sledijo v pravilnem zaporedju, pred seboj pa ima folije, kjer so upodobitve povsem napačno razvrščene. Sedaj: Pariz, Bibliothèque Nationale, ms. lat. XXX, fol. 177r. Cahn, XXX.
  - 14 Na temo avtografov kot ustvarjalnega procesa, v katerem se zrcali tudi socialna psihodinamika, obstaja obsežna literatura. Zavoljo časovne bližine, ki najboljše dokumentira sedanje stanje raziskav, naj opozorim na zbornik referatov s XVII. konference Komiteja za latinsko paleografijo (Ljubljana, 6.–10. september 2010) z naslovom »Medieval Autograph Manuscripts« itd., kjer je zbran velik del najbolj relevantne literature.

zapisuje deset zapovedi.¹⁵ Od srednjega veka naprej pa se je ohranilo res dolgo in čedalje bogatejše zaporedje lastnoročnih zapisov intelektualcev in literatov, ki jim lahko stopimo za hrbet in spremljamo njihovo potezo pri pisanju pisem, kronističnih, teoloških ter znanstvenih del in stvaritev, ki so jih navdihnile muze.

Z avtografijo se v srednjem veku vseskozi družijo ideografija, zapisovanje pod avtorjevim nadzorom, kar je bila dostikrat posledica okoliščin, npr. starosti¹⁶ in mehanizmov ustvarjanja, saj je do zgodnjega 13. stoletja večina srednjeveških avtorjev svoja besedila narekovala tajnikom. Takšen primer je rokopis NUK, Ms 12 z opisom življenja in čudežev sv. Katarine Sienske: kot je razvidno iz kolofona na fol. 100r, je besedilo prepisal jurkloštarski menih Bernard in delo dokončal 20. maja 1401.¹⁷ Milko Kos je nekoliko prenačljeno zapisal, da je ob besedilo napisal glose (to ni res, napisal je dopolnila!) sam prior Žičke kartuzije, Štefan Maconi. Vendar ne gre za Maconijev avtograf, ampak za ideograf, ker je svoja dopolnila narekoval, zapisal pa jih je njegov tajnik nemškega ali avstrijskega rodu v pisavi, ki ima lastnosti južnonemške pisne province in ne italijanskega okolja.¹⁸ Morebiti sta Milka Kosa zavedli formulaciji pripisov z izraženo prvo osebo: *ego frater Stephanus* (fol. 75r) in *ego quoque frater Stephanus* (fol. 95r in 99r). Ampak: Maconi je s to frazo izrazil avtentičnost svojega dopolnila oz. prisotnost pri nekem dogodku.¹⁹

Z uveljavitvijo tiska se je način posredovanja in ohranjanja avtorjevega besedila bistveno spremenil. S tiskom smo izgubili dovršen del literarnih in znanstvenih avtografov, ker so jih tiskarji po uporabi zavrgli. Ostali pa so tisti, ki so avtorjevi pravihvalni teksti (osnutki) ali pa so bili sploh namenjeni zasebnim pogledom (pisma, komentarji, dnevniki, oporoke, prisege).

Razpon avtografov je velik v vseh pogledih, zanimivi pa so z mnogih plati. Vrednost trgovčevega avtografa je v avtentičnosti podatkov, ki posredujejo informacije o zgodovini gospodarstva, vrednost pisma med ljubečima osebama je v formulacijah, kjer so oblikovane čustvene izpovedi glede na osebne razmere in družbene

15 Freeman Sandler, sl. 2 in 3.

16 Guibert de Nogent (+1124) je vse življenje ustvarjalno pisal in je danes znamenit zaradi svoje avtobiografije, manj zaradi teoloških razprav. V njej je – star, bolehen in slep – potožil: sola memoria, sola voce, sine manu, sine oculis. To je vse, kar mu je ostalo: spomin in glas ga nista zapustila, roka pa ga ni več ubogala in oči tudi ne. Garand, M. C., str. 3 dalje.

17 ... explicit legenda sancte Katherine virginis de Senis per manus fratris Bernhardi ordinis Carthusiensis Vallis sancti Mauricii in Gyrio. Et si cest finis. Anno domini M°CC°CC°I°, feria sexta, XIII° kal. Iunii, hora septima ...

18 Kos in Stele 78–82, posebej 81, slika na str. 82. – Prim. Raimondo da Capua, Legenda maior v kritični izdaji S. Nocentini s paleografsko analizo, da gre za »nemško« roko; Štefano Maconi je bil rojen v Sieni in je bil izšolan v italijanskem okolju, kjer je živel do leta 1398, ko je bil izvoljen za priorja Žičke kartuzije.

19 Kos, str. 81, slika na str. 82 ni reprodukcija glose na fol. 75r, pač pa glose na 95r.

norme, največjo pozornost pa pritegujejo lastnoročni zapisi učenih in znamenitih oseb,²⁰ ki jih je toliko več, kolikor bolj je okolje naklonjeno intelektualnemu delu. Ne oziraje se na to, ali je zapisan v latinščini ali v govorjenem jeziku, sleherni lastnoročni avtorjev prispevek razodeva jezikovno znanje in veščino zapisovanja. Večina – govorimo o poznem srednjem veku in zgodnji renesansi – jih je bila sposobna pisati v dveh ali več tipih pisav,²¹ ob kultiviranem digrafizmu ali poligrafizmu pa je še vedno ostalo velikansko polje za osebne, bežne, tako rekoč neformalne pisave.²² – Srednji vek ni poznal in uporabljal besede *autographum*, noben leksikon je ne navaja, pisci sami so uporabili fraze, s katerimi so izpričali avtentičnost in osebno stališče do zapisa.²³

In prepisovalec, oseba, ki je delo opravil za dogovorjeno plačilo? Izrazil oz. predstavil se je v pripisih in predvsem v kolofonih. Iz zgodnjega srednjega veka – tudi zaradi redkih ohranjenih rokopisov – jih ne poznamo prav dosti, so pa pogostejši od 12. stoletja dalje;²⁴ takrat se je podpisal tudi Bernard, verjetno osrednja oseba v rokopisni delavnici v Stični in iz naših krajev eden najstarejših poimensko znanih prepisovalcev.²⁵ V formulacijah kolofonov pa je od sredine 13. stoletja dalje – prav s svobodnostjo mestnih prepisovalcev – prisotna tudi večja vsebinska raznolikost. Avtografom prepisovalcev so se pridružili tudi avtografi prevajalcev, tvorcev kompilacij in vsakovrstnih tematskih, skrajšanih pregledov (Supino Martini, 23–25). Dodati je treba rokopise, ki niso samo dokaz znanja, ampak potrebe, bodisi administrativne (mestne knjige,

20 V Italiji že vrsto let poteka projekt »Autografi dei letterati italiani« s ciljem, da bi popisali vse avtografe italijanskih literarnih in kulturnih ustvarjalcev od visokega srednjega veka do 16. stoletja. Dokumentacija (s številnimi prepisi in prečrkovanji ter slikovno dokumentacijo) bo osnova za literarne, jezikoslovne, filološke in paleografske raziskave. Brunetti (2013), str. 329–338.

21 Prim. prispevka Z. Hledíkove in O. Merisalo v tej številki.

22 V cerkvenih skriptorijih so do konca 12. stoletja pri prepisovanju besedil negovali obliko pisave, ki je bila skladna s samostansko tradicijo. Zaradi regionalne in institucionalne kanonizacije pisave je izraznost avtografov posebej v samostanskem ambientu precej manj izrazita kot od sredine 13. stoletja dalje.

23 Težko je pozabiti ganljive besede Petra iz Poitiersa, ki je bil tajnik in prijatelj opata v Clunyju, Petra Častivrednega; v pismu (št. 128) se je velikemu predstojniku samostana opravičil za grdo pisavo, ker je zbolel: *Ignoscite pauperi cartae et vili scripturae, quoniam et propter absentiam vestram et funera frequentia, pedisque mei aliquantulum adhuc debilitatem, vix aliquid facere libet*. Long, str. 442–443.

24 Supino Martini, 16 dalje; vendar moramo upoštevati, da ta ocena ne velja v enaki meri za vso Evropo (na Pirenejskem polotoku je zaradi mozarabskega elementa v 10. in 11. stoletju dosti več imensko bogatih kolofonov), saj so posamezne regije doživljale razcvet v tem ali onem obdobju. 12. stoletje pa je nedvomno čas bogate knjižne bere v južnonemških, mozaranskih, osrednjefrancoskih in burgundskih krajih.

25 Lectori. Bernhardus monachorum Christi minimvs. Quociens hoc commentum a me exaratum ad legendum sumes queso ut memineris laboris mequae iuuare studeas tuębono orationis. Gregorius Magnus, Libri moralium, Ljubljana, NUK, Ms 8/II, fol. 2r; Kos in Stele, str. 24. Dodati je treba še imeni (En)gilberta in Nicolaia / Willerma, ki sta se ob približno istem času, okoli 1180, imenovala oz. sta svoj »portret« opremila z imenom v stiškem rokopisu Avreljja Avgušтина De civitate Dei, sedaj Dunaj, ÖNB, Cod. 650. Gl. Golob, 1994, str. 150–163.

bratovščinske knjige, statuti, družinske kronike, vsakovrstne matrike itd.) bodisi vsebinsko ciljne (prepisi literarnih, znanstvenih, glasbenih del); to so dela, ki so jih marsikdaj opredelili z datumom in imenom osebe, ki je delo opravila. Podatka sta poudarila dokumentarno tehtnost in bila zagotovilo kakovostnega dela.

Med avtografe štejemo tudi posvetila in zaznamovanja lastništva.²⁶ Lepe primere nam kažejo rokopisi in tiskane knjige v lasti tistih slovenskih humanistov, ki so svojo kariero (ali njen večji del) znanstvenikov, profesorjev in visokih diplomatov preživel na Dunaju.²⁷ Marsikateri rokopis se razkrije kot zbirka osebnih pisav; naj navedem samo en primer, to je kodeks z deli več antičnih avtorjev, ki je danes hranjen na Dunaju kot Cod. 3210.²⁸ Kupil ga je Tomaž Prelokar iz Celja in ga leta 1471 podaril svojemu učencu, takrat 12-letnemu prestolonasledniku Maksimilijanu, bodočemu cesarju. Rokopis, ki je izdelek poklicnega prepisovalca v bastardi, je poln Prelokarjevih glos, zapisanih v osebno obarvani kurzivi, Prelokarjevo posvetilo in Maksimilijanov dopis *Maximiliano duci Austrie huius Terencii usum dedit doc(tor) Thomas de cilia anno domini 1471* pa sta – zanimivo – napisana v zgodnji frakturi. Učenčeva pisava ima precej takih potez kot učiteljeva, obe pa sta vijugasti. Kljub želji, da bi posvetilo in zahvala imela poteze formalne odličnosti, se to ni posrečilo.

V kolofone in pripise so v nemških krajih – pogostejše kot drugod po Evropi – vključili podatek o času, ko je rokopis nastal, in pogosto so pričeli z besedami *anno Domini* ali *ab incarnatione Domini*, ker so ohranjali starejše formulacije; tudi v pravkar omenjenem Prelokarjevem rokopisu je Maksimilijan zapisal »v letu Gospodovem«. Datirani kolofoni so trdna osnova za paleografsko in kodikološko analizo, drugi podatki pa lahko razkrijejo še okoliščine, naročnike, bralce, izvor kopistov itd., kar pa je izhodišče za prosopografijo.

Previdnost pri branju kolofonov ni odveč. A. Derolez je opozoril, da so živahni toni v kolofonih, verzne oblike itd. zapeljali prenekaterega medievista, ki je v kolofonu prečital kopistovo razpoloženje in prepoznal njegovo veliko jezikovno spretnost. Oboje je lahko utvara, pravi Derolez, ker so besede v kolofonih pogosto različice latinških pregovorov in zato ne izpovedujejo kopistovih misli.²⁹ To je upravičen razlog za

26 Gl. prispevek S. Svoljšak v tem zborniku.

27 Simoniti, predvsem 147–154.

28 Dunaj, ÖNB, Cod. 3210; rokopis mdr. vsebuje Terencijeve komedije, prepis njegovega epitafa, Petrarkov spis o Terencijevem življenju, komentarje k Terencijevim komedijam, izvlečke iz Ovidijevih Heroid itd. Kataloški opis: <http://data.onb.ac.at/rec/AL00177950>.

29 To je slej ko prej bolj iskreno ohranjeno v avtobiografijah ali umestitvah takih osebnih izpovedi v drugačno literarno stvaritev. Iz besedil, ki so nastala v naših samostanih, je najbolj zanimivo izpovedovanje osebnih izkušenj v rokopisu NUK, Ms 40, v katerem so verzi v Jurkloštru živečega meniha Syferida, po rodu iz Švabske. Literarnozgodovinske analize so dodobra osvetlile vsebino; dodati pa je treba, da gre za korekten prepis Syferidovih verzov (iz 2. četrtine 13. stoletja) in da kodeks ne vsebuje pesnikovega avtografa iz ok. 1260. Gl. kodikološki opis, ki ga je sestavil F. Lackner,

dvom, ali se za ponižnimi formulami in anonimnostjo skriva resničen občutek greha in pokore,³⁰ ali so uganke s podpisi, ki jih je treba brati od zadnje črke proti prvi, ali so domislice, ko je treba izbrskati zloge imena iz nesmiselnih vložkov ipd., v resnici izjemne duhovitosti.³¹

Trije zaključni zapisi

Iz sredine 15. stoletja kolofonov prepisovalcev ne primanjkuje, a priznati je treba, da se le nekatera imena pojavijo večkrat.³² Marsikdaj pa je ob osebnem imenu zapisano tudi krajevno, kar pove predvsem to, da je prepisovalec svoje delo opravljal zunaj domačega okolja. Trije izbrani primeri so prav takšni – v kolofonih so se predstavili takole:

***Martin iz (Škofje) Loke: Dunaj, ÖNB, Cod. 2821, fol. 157r (sl. 1):

Anno domini Millesimo Quadrigentesimo sexagesimo sexto finitus est liber per manus Martini de Lakch In die sancti Valentini.

Leta Gospodovega tisoč štiristo šestinšestdesetega je končana knjiga z roko Martina iz Loke na dan svetega Valentina.

***Matjaž Jurčič iz Kapele: Dunaj, ÖNB, Cod. 14.474, fol. 107r-107v (sl. 2a in 2b):

Deo gracias. Amen. Finito libro frangamus Ossa magistro. Explicit hoc totum; infunde, da michi tottum!(!) Hie hat daz puech ein ende. Gott vns vnser laid in frewd wende! Explicit puech Allexander per manus Mathiaz Iurchicz Aus der Capellen. – O diuez divez! Non omni tempore viuez. Sy tu sentirez, quo tendis et vnde venirez, Nuncham riderez, sed omni tempore olerez. Mortus est diuez, Sepultus in inferno.

---

http://www.ksbm.oeaw.ac.at/kataloge/SI/cat_SI.pdf, in kodikološko-paleografsko povezanost s spisom Stimulus amoris iz ok. leta 1340. -

- 30 Npr. Nomen scriptoris non pono / Quia me laudare nolo. // Scriptor aui scripsit / Cum Christo vivere possit. Etc. Derolez, 41.
- 31 NŠAL, Ms 13, fol. 93r: zrcalno napisano pisarjevo ime: Explicit biblia pauperum per Iohannem; NŠAL, Ms 12, fol. 73v: v kolofonu je skrito kopistovo ime Iacobus Nicolaus Drzco, poudarjene pa so vpletene črke, ki jih preberemo kot besedo Amen: ... AiacobusMnicolausEdrzoN ...; NŠAL, Ms 14, fol. 87v: prepisovalec je Iacobus Crisvitsch de Kraynburga: Explicit martyrologium per Ianavaconovobumivm Crisnivisuinivitsch deneve Kraynavanbumivrganava anno domini millemo quadrigentesimo vigesimo quarto in vigilia purificationis ... NUK, Ms 140, fol. 223v: Prepisovalec Tristan se je skrnil v ugankarsko navodilo: Si tris ponatur et tan simul associatur et nus addatur, scriptor huius sic uocatur ...; reprodukcija Tristanovega podpisa: Golob 2010 b, str. 32. Derolez, 44, navaja podobno uganko: Si Io ponatur, et han simul apponatur et nes addatur, qui scripsit ita vocatur (= Iohannes).
- 32 Naj omenim prepisovalca iz srednjerenskih krajev, to je Mathias Maselhart de Alcezia, ki se je podpisal v več rokopisov iz Žičke kartuzije. Po slogu pisave sklepam, da se je kot potujoči mojster za prepisovanje ustavil tudi v kartuziji Bistra. Golob 2010 a, str. 193.

Knjiga je (do)končana, učitelju polomimo kosti. Tako je vse razloženo; natoči, daj mi pijače! Tukaj je knjige konec. Bog nam naše trpljenje preobrni v veselje! Razložena je knjiga o Aleksandru z roko Matjaža Jurčiča iz Kapele. – O, bogataš, bogataš! Ne boš večno živel. Če bi čutil, kaj se pripravlja in kaj še bo, se nikoli ne bi smejal, ampak ves čas zdihoval. Mrtev je bogataš, pokopan v peklju.

***Herman Talner iz Trebnjega: Chicago, Joseph Regenstein Library, Ms 978, fol. 178v (sl. 3a):

Das puch ist geendt vor den durch denn hermanne Talner von treffen und gehort dem edeln und vesten Ludweigen von Kosyagk am sambstag vor sand michels tag in dem iar als man schreibt nach xpi gepurdzt vierzehen hundert und darnach in dem LVI Jare. Deo gratias. etc.

Knjiga je dokončana po Hermannu Talnerju iz Trebnjega ter pripada plemenitemu in trdnemu (spoštovanemu) Ludviku s Kozjaka, na soboto pred dnevom svetega Mihaela v letu, ko se je po rojstvu Kristusovem pisalo štirinajststo in zatem LVI. leto, Bog bodi zahvaljen itd.

Ms 978a, fol. 259r (sl. 3b):

Amen. herman talner etc. Anno ic lvj.

Amen. Herman Talner itd. Leto Kristusovega utelešenja LVI.

Knjige, o katerih govorijo kolofoni, so bile napisane v približno istem času, v 3. četrtini 15. stoletja. Vsi trije prepisovalci so zapisali svoja imena in kraj (oz. večji kraj v bližini rojstne hiše), kjer so zrasli, najbrž so vsi trije od pisanja in prepisovanja živeli ali pa jim je to delo predstavljalo pomemben del prihodka. Prvi je kolofon oblikoval v latinščini, vendar je besedila pisal v nemščini in slovenščini, drugi je stavke kolofona sestavil v latinščini, nemščini in provansalsščini, medtem ko je Seifritov ep o Aleksandru v celoti v nemščini; tretji je kolofon – kakor tudi oba glavna teksta – zapisal v nemščini, le da je vmes nekaj latinskih pasaž. O teh treh možeh zaenkrat ne vemo ničesar, nimamo dokumentov, podatkov iz rojstnih knjig, ne vemo, katere šole so obiskovali ipd., tako da lahko njihovo delo ocenjujemo na osnovi teh ohranjenih prepisov, ki bi jim s preverjanjem arhivskega gradiva – in s pomočjo paleografske analize – morda lahko dodali še kakšno listino in sestavili širšo sliko.

Martin iz Loke je naročilo za rokopis³³ dobil od gospoda z Brda pri Kranju; lastniki tega dvora so bili – kot pravi Otorepec (3) – »manj pomembni vitezi, imenovani plemeniti Egg (ali Eck, Ek, Egkh, Ekker ipd.), včasih tudi Ekker. Ker ustreza nem. Egg

33 Rokopis je od sredine 19. stoletja dalje imenovan v več publikacijah; zadnji kodikološki opis (F. Lackner, objavil 27. junija 2008): http://manuscripta.at/m1/hs_detail.php?ID=6098.

slovenski besedi Brdo, bi mogli te plemiče imenovati tudi 'z Brda' ali 'Brdski'. Prvi od njih, neki Jakob Brdski, se omenja že leta 1420.« Takrat se je Vid Jakob poročil s plemkinjo Uršulo Liemberg, s tem pa se je pričel vzpon rodbine (Slana, 23). Brdski so po izumrtju Ortenburžanov postali fevdniki Celjskih grofov.³⁴

V rokopisu naročnik ni imenovan,³⁵ vendar zanj govorita oba grba, postavljena drug vrh drugega: večji grb Henrika Brdskega in manjši grb njegove žene Margarete/Marjete Vogrske oz. Hungersbach.³⁶ S Henrikom (+1509) je rodbina vstopila v visoko plemstvo. – Potem ko se konča kapitularij in se prične temeljno besedilo, je na fol. 11r prek vse višine pisnega polja segajoča upodobitev grbov: zgoraj je srebrno-črn grb Brdskih, s šahovnico na heraldični desni in brunom na levi, spodaj pa srebrno-rdeč grb (ki je manjši in že postavljen v pisno polje) Vogrskih s polmesecem.³⁷

Naročnik rokopisa je po vsej verjetnosti Henrik Brdski; vsebine so nekoliko presenetljive. Večji del rokopisa predstavlja knjiga, ki se nanaša na poglavja iz kanonskega prava (fol. 1r–157r); delo Johannesesa iz Freiburga je ok. 1300 komentiral in pripravil za objavo njegov naslednik, predstojnik dominikanskega samostana Bertold iz Freiburga. Na koncu tega besedila se je podpisal Martin iz Loke, ki ni bil samo brezhiben kopist z mirno roko, ki se ni nikoli zmotil, ampak je bil (kakor na temelju tekstovne analize pravi Weck, str. 200) učen mož. Na zadnjih straneh (od fol. 157v dalje) so različna kratka besedila. Prvo posreduje astronomsko-astrološke napovedi o človekovi usodi glede na mesec rojstva; besedilo je v nemščini, imena mesecev pa v slovenščini. Nato (fol. 158r–163v) so v kombinaciji latinskih naslovov in nemških prevodov in/ali razlag zapisana zanimiva kratka besedila (judovska prisega, o izvršitvi prisega, dialog med učiteljem in učencem o obhajilu in krstu, o vplivu posta, vplivu zdravemarije, o splošni molitvi, deset zapovedi, o peklenskem ognju, o zlatih številih, o skrbi za konje).³⁸ V celoti gledano je obsežen traktat o spovedi pomembno poglavje iz kanonskega prava in bi lahko bil berilo bodisi v cerkvenem okolju ali pa berilo razgledane osebe s številnimi obveznostmi, povezanimi tudi z zastopanjem pravice; preostala besedila (npr. o judovski prisegi) so zrcalo dilem, ki jih mora

34 Žontar, str. 33, pravi, da so pričeli kot mali fevdniki Celjskih grofov; leta 1436 je Friderik II. Jakobu Eckerju podelil več kmetij v Prebačevem in desetine v Predosljah.

35 Radics pravi: »Za nas je ta rokopis, ker je iz Loke, in gotovo iz kakega samostana ...«, str. 13. K misli, da gre za rokopis iz samostana, ga je morala nagniti domneva, da je zbornik pravil kanonskega prava spadal v cerkveno okolje.

36 Unterkircher (1976), str. 218. Weck, str. 201–202 s starejšo literaturo od Valvazorja dalje. Za barvno sliko gl. Golob 2010 a, str. 14, sl. 1, in Golob 2011, str. 195.

37 Tak grb Brdskih je upodobljen marsikje; na prerisu grba iz kostniške kapele v Kranju je oblikovanje grba enako, vendar so orel, šlem in v scefane liste spremenjena draperija zrcalno zasukani. Slana 2009, slika na str. 23; risba je ohranjena v Gradcu, Štajerski deželni arhiv, Zbirka Attems.

38 Zlasti Menhardt, str. 385–387.

reševati zemljiški gospod. – Kodeks je bil v 19. stoletju prevezan, takrat so nekateri foliji (to pomeni polovični bifoliji) dobili prostor na nepravem mestu, manjka pa 15 ali 16 folijev z zaključnimi gesli črke D in velik del črke E, predvsem vsa gesla, ki se nanašajo na poroko (= die Ehe; Weck, 199–200).

Vprašanje, ali to delo kakorkoli osvetljuje razmere v Kranju in okolici, na Brdu in Smledniku, v Naklem itd., ne more imeti enoznačnega odgovora. Slej ko prej se zdi, da je gospod z Brda, če je rokopis naročil za lastne potrebe, želel biti podkovan v vseh cerkvenih in civilnih zadevah, ki bi ga utegnile doleteti. Kot pravi Weck, je besedilo v tem rokopisu nastalo po danes neznani predlogi, zato se precej razlikuje od drugih, »standardnih« prepisov. Morda je dodatne razlage, ki so interpolacije, prispeval sam Martin iz Loke. Rokopis pa bi tudi utegnil biti bogato darilo, saj je med vsemi, vsaj 105 ohranjenimi rokopisi Bertolda iz Freiburga³⁹ edini okrašen s slikarskimi inicialami. Mogoče bi kot obdarovanec v poštev prišel brat Henrika Brdskega, Pankracij, ki je bil takrat župnik v Kranju, a to naj ostane domneva, saj sta si brata pozneje skočila v lase.

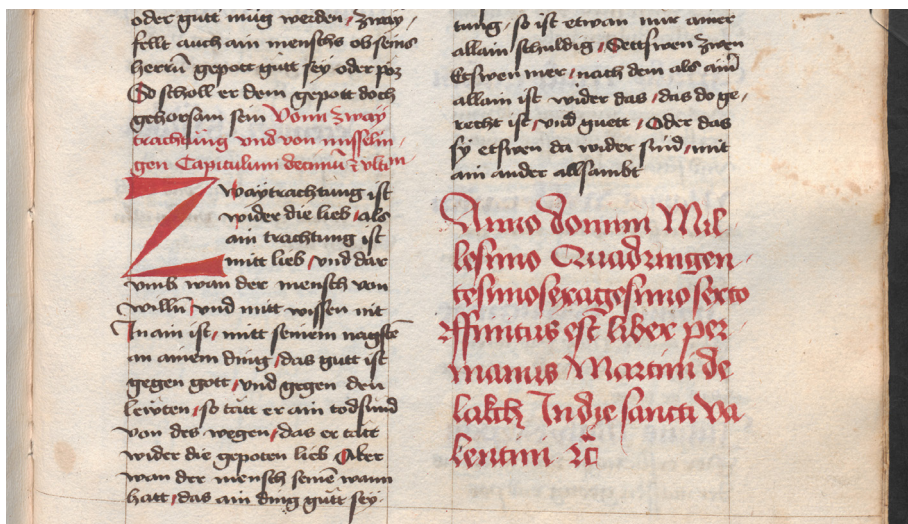
Martin iz Loke (sl. 1) je svoje delo odlično opravil, kodeks pa je najbrž nastal na Dunaju. To 1. potrjuje njegova predstavitev »Martinus de Lackh«, 2. dopolnjuje jezikoslovna opredelitev, da gre za »bavarsko-avstrijski dialekt« in 3. podčrtuje slikarski okras, ki je nastajal sproti ali v neposrednem zaporedju s prepisom in ima slogovne poteze dunajskega knjižnega slikarstva, ki je blizu Ulricha Schreierja in njegove delavnice.

Martin iz Loke je bil nedvomno iz slovensko govorečega okolja; imena mesecev, zapisana v domači govorici [Prosyncz, Setstzan (svečan / februar), susecz, maly trawen, weliky trawen, bobouczerwett (junij), maly serpan, weliky serpan, Poberuch (september), listognoy (oktober), kozowpersthk (november), Gruden],⁴⁰ ne kažejo, da bi se mu pero kdaj zataknilo, nič ni prečrtal, nobene napake odstrgal. Domneva, da te besede niso bile edino, kar je zapisal v jeziku Kranjcev, ni pretirana. Kratke opredelitve, kakšna usoda čaka otroka, rojenega v tem ali onem mesecu, ter zapis o planetih (fol. 163v) ga postavljajo med pesnike astroloških verzov v nemščini, ta besedila pa se ponovijo še v rokopisu, ki je danes v Rimu. Martin iz Loke je ta kodeks dokončal (gre za besedilo Seifritovega Alexandra) le en mesec po Bertoldovem pravno-moralnem priročniku.⁴¹

39 Prim. <http://www.handschriftencensus.de/werke/788>.

40 Besedila v celoti navaja Radics, 13–14.

41 Weck, str. 201. Osnovni podatki o rokopisu: Rim, Biblioteca dell'Accademia Nazionale dei Lincei e Corsiniana, Cod. 821 (postavitev: 44 A 6), 129 fol., fol. 1r–126v: Seifrit: Alexander, nato 127r–128v: O sedmih mašah, o avstrijskih knezih (poznejši dodatek), podpis na fol. 126v: per manus Martini delakch; rokopisa – vsaj zaenkrat – nisem mogla pregledati.

Slika 1: Dunaj, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 2821, fol. 157r, kolofon Martina iz Loke

Ker se je pri prepisu Bertoldovega pravnega traktata nedvomno naslanjal na predlogo v avstrijskem ali nižjeavstrijsko-bavarskem dialektu, si lahko predstavljamo, da je pridobil vzorčni kodeks z Bertoldovo *Summo* v eni od številnih cerkvenih ali šolskih knjižnic (oz. zgodnjem fondu univerzitetne biblioteke) na Dunaju. V prid dunajskemu knjižnemu ambientu govori še slikarski okras: zlasti grbovna stran je odličen prispevek knjižnega slikarstva, kjer se kot primerjalni opus čuti delo Ulricha Schreierja in njegove delavnice. Lombarde so brez fleuroniranega okrasa in so zgolj funkcionalni elementi, v Schreierjevo smer kažejo le slikarske iniciale v obliki listnih polnil in s prepričljivim plastičnim toniranjem, vitičnimi odganjki in vretenastimi cvetovi, z vzorci rombov v notranjih poljih itd. Za Schreierjevo (pa ne samo njegovo) likovno govorico je značilno tudi vključevanje obrazov oz. nevsakdanjih fiziognomij v inicialno kompozicijo. Tu je zeleni obraz v notranjem inicialnem polju črke D, tako da je videti, kot bi nas gledal drevesni duh (fol. 37v).⁴² Nekaterne iniciale so dober dosežek, druge pa precej skromne; očitno je, da so nastale v delavnici z več knjižnimi slikarji, ki so dosegali različne ravni.⁴³

42 Slikarsko polje z obema grboma je visoko 245 mm (višina folija je 290 mm); sicer so polja slikarskih inicial visoka približno 23–47 mm, vitični okras pa se razprostira do 190 mm visoko.

43 Poleg grbovne strani na fol. 11r so boljše iniciale D (37v), I (74r), L (90r), M (96r s krasnim niansiranjem listnih polnil), N (103r s telesom v belo-rožnatih odtenkih in velikimi cvetovi), R (110r, gre za veliko inicialo z viticami, ki se končajo v vretenastih cvetovih), V (140v z zanimivim stopnjevanjem rumene, oranžne, rdečkaste in zlate v kontrastu s črnim notranjim poljem, v katerem je z zlato tinto izpisano »krogoviče«); posebno duhoviti sta iniciali K (77r, ki je v črno-zlati kombinaciji videti, kot bi bila izrezana iz zlate plošče) in S (117v, ki zaradi ploskovitega ornamenta spominja na Schreierjeve listne vzorce na vezavah), po kompozicijski ideji in izdelavi skromne pa so iniciale H (71v), O (103v), P (104r) in Z (154v). Glede Schreierja prim. Michaela Schuller-Juckes, 2009.

Nemščino in slovenščino je Martin iz Loke brez težav obvladal, podpisal pa se je v latinščini. Torej je bil večš tekočega pisanja v treh jezikih. Poleg tega pa je uporabljal več tipov pisav: kapitularij in besedilo do fol. 70v je s tenkim peresom v kurzivi prepisal drug kopist, Martin iz Loke pa je od fol. 71r do konca pisal v bastardi z zankami (»mit Schleifen«); v zgodnji frakturi, ki zaradi višjih vrstic učinkuje impresivno, pa je napisal svoj kolofon, celotno razlagalno shemo rodovnih povezav (fol. 96r–96v) in slovensko-nemška imena (samo imena, ne razlag) mesecev (fol. 157v). Gre za moža velikega jezikovnega in grafičnega znanja, pri čemer je mogoče utemeljiti tudi njegovo strokovno (teološko, pravno) znanje; v tem kodeksu je namreč dodal vsaj 177 v latinščini zapisanih marginalnih glos (o glosah na manjkajočih folijih seveda ne vemo ničesar), ki pa se ne nanašajo neposredno na kanonsko pravo, ampak gre za moralno-teološka vprašanja in probleme iz prakse. Martin iz Loke je pri tem navedel več avtoritet s področja kanonskega prava, v marginalnih glosah pa se nekajkrat pojavita dve osebi, Petrus in Gilo, ki sta – kakor je v taki literaturi dovolj pogosto – izmišljeni, zapleteni v diskusijo, da z vprašanji in odgovori v preprosti govorici pojasnita strokovne dileme.⁴⁴

***

V kolofonu naslednjega izbranega rokopisa piše, da je ep o Aleksandru dokončan »... z roko Matjaža Jurčiča iz Kapele«. Zaradi ozkega, polovičnega formata (296 x 106 mm) so verzi Seifritovega epa o Aleksandru napisani le v enem stolpcu. Poleg tega strani niso pripravljene z običajnim obodnim zrcalom, ampak s polokvirjem, tako da imajo verzi vertikalno naslonilo samo na levi strani, na desni pa obodne črte ni.

Tudi o naročniku tega rokopisa ne vemo ničesar in domneve so precej ohlapne: rokopis je v rokopisni zbirki Avstrijske narodne knjižnice na Dunaju, in sicer od leta 1861. Takrat je namreč prvi kustos Dvorne knjižnice dr. Theodor von Karajan izpeljal nakup 339 rokopisov, ki jih je knjižnici ponudil Centralni arhiv nemškega viteškega reda na Dunaju.⁴⁵ Med to množico rokopisov⁴⁶ jih je 105 iz srednjega veka (od 12. do 15. stoletja), od teh pa je kakih 40 ljubljanske provenience.⁴⁷ Ti rokopisi se kot provenienčno povezana skupina od drugih ločijo zaradi vezave (zvečine temnorožnato usnje, slepo odtisnjeni pečati); v nekaterih so podpisi kopistov in komentatorjev iz Ljubljane ali Bele krajine, ki pa se niso označili kot redovni bratje ali očetje. Nobenega razloga ni, da ne bi o Matjažu Jurčiču razmišljali kot o kopistu, ki je bil »svobodnjak« in je

44 Weck, str. 200; nekaj je tudi poznejših pripisov, ki jih je treba pripisati drugim rokam.

45 Za zgodovino namena o prodaji, za nakup in dokumente gl. Lackner 1998, str. 17–33.

46 Seznam s signaturami in z navedbo stoletja: Lackner, str. 26–33.

47 To je zgolj sumarična ocena na temelju sorazmerno naglega pregleda večjega števila rokopisov. Zaenkrat še ni znano, kdaj in zakaj naj bi rokopisi prešli iz Ljubljane v knjižnico oz. Centralni arhiv nemškega viteškega reda na Dunaju.

Seifritov ep, takrat priljubljeno berilo v avstrijsko-bavarskem okolju, ponudil bralcu ali kar samostanu križnikov. Kje: v Ljubljani ali Veliki Nedelji? K odgovoru ne napeljuje noben indic. Res sta blizu Velike Nedelje dva kraja z imenom Kapela (pri Radencih in na Pohorju), a ime se pojavlja tudi južno od Ljubljane.

Zakaj bi utegnil biti svobodnjak? Dva detajla namiguje v to smer. Prvi je oblika knjige, drugi pa kolofon. – V sedanjih evidencah rokopisov v nemškem jeziku je navedenih 18 enot z besedilom Seifritovega Aleksandra,⁴⁸ ki so del ali celota nekega kodeksa in imajo precej standardne dimenzije knjižnega bloka, z razmerjem približno 3 : 2, kakor smo navajeni pri tedanjih rokopisih. Jurčičev pa izstopa z visokim in ozkim formatom 296 x 106 mm (približno 3 : 1,1), ker so papirne pole po višini še enkrat preganjene,⁴⁹ šteje pa 105 folijev. Torej je varčeval s papirjem in je varčno – z zgoščenim zapisom in ozkimi marginalnimi robovi – uporabil tudi pisno polje. Njegov kodeks ima le 107 folijev (samo pet kodeksov je tanjših); rokopis je že zaradi manjše količine papirja lažji od drugih. Je ciljal na bralca, ki je hotel imeti med potovanji priročno in lahko knjigo, ki jo je lahko vtaknil v žep svojega popotnega plašča?

Ne bi bil prvi, ki bi zavestno izbiral obliko, primerno za ciljno občinstvo. Boccaccio je dobro vedel, kakšne knjige iščejo kupci, in se je temu prilagodil. Dovolj je pogledati na njegove grafične eksperimente in dimenzije knjig. Armando Petrucci ga je označil kot »mojstra, ki obvladuje različne oblike ... ne le v pisavi, ampak tudi v stavčni konstrukciji in oblikovanju strani« (Petrucci, 514). Tudi Petrarka je preizkušal različne knjižne oblike in prišel z »izdajateljsko strategijo«,⁵⁰ tako da je format kodeksa in pisnega polja zasnoval z mislijo na bralca. – Prav tako ne smemo pozabiti na glasno branje pred občinstvom, ki je bilo počasno in naglaševano glede na vsebino, predvsem takrat, kadar je v pripovednem delu nastopilo več glasov oz. vlog (Battaglia Ricci, 139): kratke vrstice (pri pol ožjem formatu) so prikladne, da se oko pri branju ne zmoti in ne preskoči vrstice. Izbrati oblikovanje rokopisa, nadzorovati prostorsko ureditev teksta – to je nedvomno avtorsko delo.

Aleksandrove dogodivščine spadajo med besedila posvetne vsebine, vsebujejo viteški akcent in tako se dobro ujemajo z značajem reda križnikov; prisotnost besedila v tem redovnem okolju ne bi bila v neskladju z družbeno pripadnostjo in poslanstvom članov. Ni pa odveč pripomniti, da so nekateri drugi primerki Seifritovega Aleksandra zvezani skupaj z besedili prav tako posvetne, če že ne podobne vsebine.⁵¹

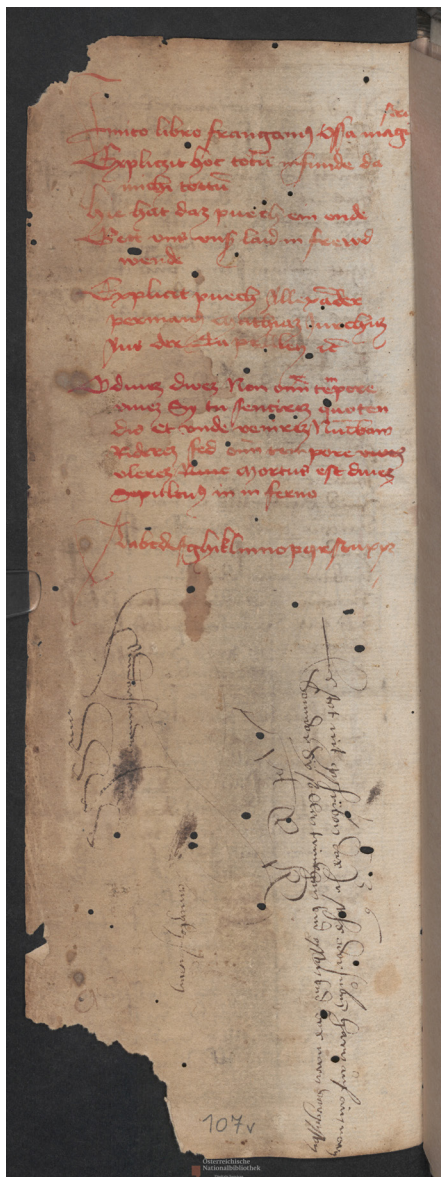
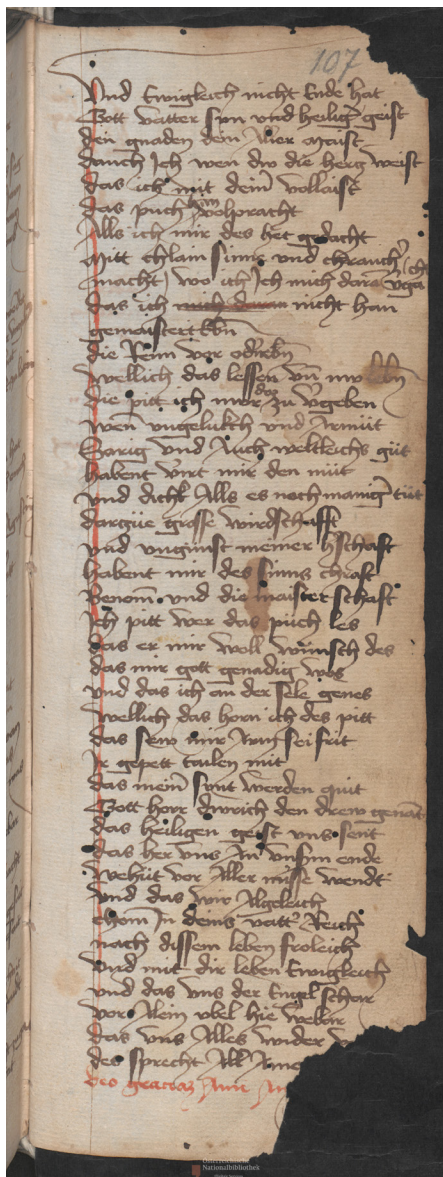
48 Gl. <http://www.handschriftencensus.de/werke/836>.

49 Drugi rokopisi, ki so tako kot Jurčičev standardnih dimenzij, so pri višini 285/300 mm široki 208/215 mm.

50 Izraz je prav ob Petrarku uporabila L. Battaglia Ricci, str. 138.

51 Rokopis iz Chicaga: Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften. Kodeks iz Gothe: Heinrich von München: Weltchronik; Stricker: Karl der Grosse; Otte: Eraclius. Kodeks iz Münchna: Gregor Hayden: Salomon und Markolf; Johannes von Tepl: Der Ackermann aus Böhmen; Elsässisches

Slika 2a: Dunaj, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 14474, fol. 107r, konec Sifritovega epa o Aleksandu

Slika 2b: Dunaj, Österreichische Nationalbibliothek,
Cod. 1474, fol. 107v, kolofon Matija Jurčiča iz Kapele

Kolofon je za avstrijsko-kranjsko-štajersko okolje neobičajen (sl. 2a in 2b). Ne zaradi dolžine, ampak zaradi obešenjaškega humorja, ki je – kakor pravi Reynhout (A, str. 320–321) – doma predvsem v francoskih, zlasti provansalskih krajih, ti pa so bili tudi zaradi papeževe prisotnosti v Avignonu dovzetni za pesništvo iz katalonskega in italijanskega okolja. Že prva vrstica »... Polomimo učitelju kosti« vzbuja misel, da gre za osebo, ki je delala za nekega učitelja (kar pa ne pomeni, da je bil prepisovalec njegov učenec), se pa, sedaj ko je prost, nanj požvižga.⁵² In seveda, brez učitelja za hrbtnom (!) takoj zagreši napako: *Infunde, da michi tottum ...* Zadnja beseda se pač nanaša na *potus*, pijačo, torej: *Infunde, da michi potum ...*⁵³ Verz, naj Bog trpljenje preobrne v veselje, je slej ko prej ljudsko reklo ali refren iz pesmi. Dosti bolj pa je zanimivo nadaljevanje v provansalski francoščini, ki se obrega ob nebrižnost bogataša in njegovo pozabljenje, da ga čaka pekel. Besede, ki v spomin prikličejo dramske predstavitve o ubogem Lazarju in bogatašu, o peklenški grozi, ki čaka krivične ipd., so podobe, ki jih v kiparskem okrasu cerkva v Franciji ni manjkalo. Najbolj impresivne upodobitve so na mimoidoče zrlle s cerkva, ki so stale vzdolž romarskih poti. Mogoče je vtis napačen, a zdi se, kot da je Matjaž Jurčič motive o svetopisemskih pregrehah videl in slišal v južnofrancoskih krajih. Mogoče se je odpravil na romanje v Santiago de Compostella, s pesmimi in nauki pa je vsrkal tudi imaginarij s cerkvenih pročelij, iz Autuna, Conquesa, Santiaga. In vstric z vizualno podobo so šle besede južnofrancoskega porekla, zapisal pa jih je po spominu, kakor jih je slišal. Ta kolofon je besedilni pastiche – kaj podobnega bi lahko iskali z lučjo pri belem dnevu.

Ko je v francoskih kolofonih cvetel ta humoristično-satirični-parodistični slog, se je pisalo 13. stoletje, ki je svoje razpoloženje nadaljevalo do sredine 14. stoletja. Takrat, še pred košnjo črne smrti, se je ščepec groteskne neobrzdzanosti zlival tudi iz marginalnih upodobitev rokopisov, kjer so se na obrobni letvah znašla vsakovrstna bitja. Matjaž Jurčič pa je – svoboden ustvarjalec brez institucionalnih določil – dopustil, da je ta humor zaživel še v tem rokopisu.

Trojabuch; Gesta Romanorum. Rokopis iz Prage: druga verzija knjige o šahu. Dunaj, Cod. 2881: Švabsko zrcalo, Priročnik za gospodarjenje, Hartmann von Aue; Gregorius; Wirnt von Grafenberg; Wigalois. Dunaj, Cod. 4212: Leopold von Wien: Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften; Johann Seffner: Ain ker von dem streitten. Kodeks iz Lütettsburga: Elsässisches Trojabuch; Hans Schober: Secretum secretorum.

52 Reynhout navaja podobne satirične variante, kjer komentira enak kolofon, kot je Jurčičev, in naslednjega: *Finito libro frangamus texta magistro* v smislu, da učitelju vržejo knjige v glavo. Reynhout, str. 127.

53 Reynhout je poglavje o takih kolofonih naslovil »Le Temps des écoles: Explicit explicat ludere scriptor eat«.

***

V tretjem kolofonu, kjer je natančno datiran trenutek, ko je prepisovalec Herman(n) Talner iz Trebnjega postavil zadnjo piko (29. september 1456), pa je jasno zapisano, da knjiga pripada plemenitemu in trdnemu (spoštovanemu) Ludviku s Kozjaka.⁵⁴ Tokrat nam je prepisovalec pomagal priti do naročnikovega imena. Ta je bil nedvomno razgledan mož, verjetno z zavidanja vredno knjižnico, sicer se ne bi odločil za dve obsežni deli, za Avstrijsko kroniko o 95 gospostvih (*Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften*) in Seifritov ep o Aleksandru (*Alexander*; sl. 3 a in 3b).⁵⁵ O gradu Kozjak in tamkajšnjih gospodih je pisal Valvazor, podoba gradu pa se je ohranila na prijetni lavirani perorisbi v njegovi skicni knjigi. O gospodarjih, gospodih Kozjačanih oz. s Kozjaka, je omenil nekaj zgodovinskih detajlov od leta 1274 dalje, zadnji te rodbine pa je bil prav Ludvik:

Leta 1475 je bil lastnik taistega (gradu) gospod Ludvik s Kozjaka, ki je v pravem letu 1475 padel v turško ujetništvo ter se v naslednjem letu 1476 z visoko in drago odkupnino odrešil. Ker je pisec »Zrcala časti«⁵⁶ visoke vladarske hiše Avstrije navedel dva tisoč zlatnikov, pomeni, da so ga za tako vsoto ocenili Turki. Ker pa je po odpustu in vrnitvi sleherni dan, da, sleherni uro hujšal, ne bi bilo mogoče napačno soditi, da so mu morali Turki izkazati še poslednjo naklonjenost in so mu za popotni dar zavdali s počasi delujočim strupom. Kajti bil je vrl vitez: take osebe so bile Turkom trn v peti. Zato sodim, da je moral biti zadnji svojega imena in svojega rodu, poslej nisem našel nikogar iz te družine ... (Valvazor, XI, 314–315).

Vrl mož s krasno knjižnico. V kodeksu je na prvem mestu leposlovno-kronistično delo Leopolda von Wien Avstrijska kronika o 95 gospostvih, pomembno berilo v vsem 15. stoletju, ker izraža politično voljo Habsburžanov v času, ko so na vseh področjih gradili in utrjevali svoje pozicije (Uiblein, str. 716–723). Ohranilo se je 51 prepisov,⁵⁷ najpoznejši iz 17. in 18. stoletja dokazujejo trdoživost tega politično-programskega teksta. Poleg tega, da poznamo nemško in latinsko različico, so med srednjeveškimi rokopisi zgolj tekstovni (kot je naš), drugi imajo upodobitve zgodovinskih prizorov,⁵⁸ tretji pa so okrašeni z inicialami, ki na začetkih posameznih gospostev najavljajo poglavje z grbi ali podobami najpomembnejših vladarjev.⁵⁹

54 Članek o zgodovini rokopisa in relevantnosti besedil: Golob 2005, str. 77–95.

55 Golob 2005, zlasti 90 dalje; Golob 2011, posebej str. 194.

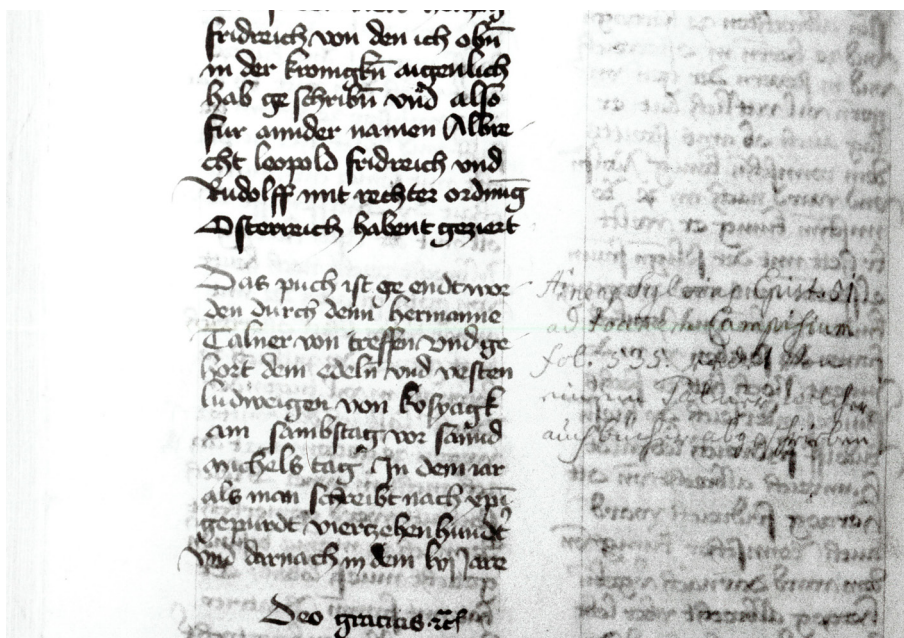
56 Valvazor govori o disertaciji Jakoba Johanna Fuggerja; iz primerjave opomb je mogoče reči, da je imel v rokah izdajo iz leta 1668. Na str. 826 je opisan »tretji vdor Turkov v Nemčijo«, to pa je bilo avgusta 1475.

57 Dve enoti sta fragmentarni, nekaj je besedil v obliki izvlečkov; seznam s podatki je dostopen na: <http://www.handschriftencensus.de/werke/1882>.

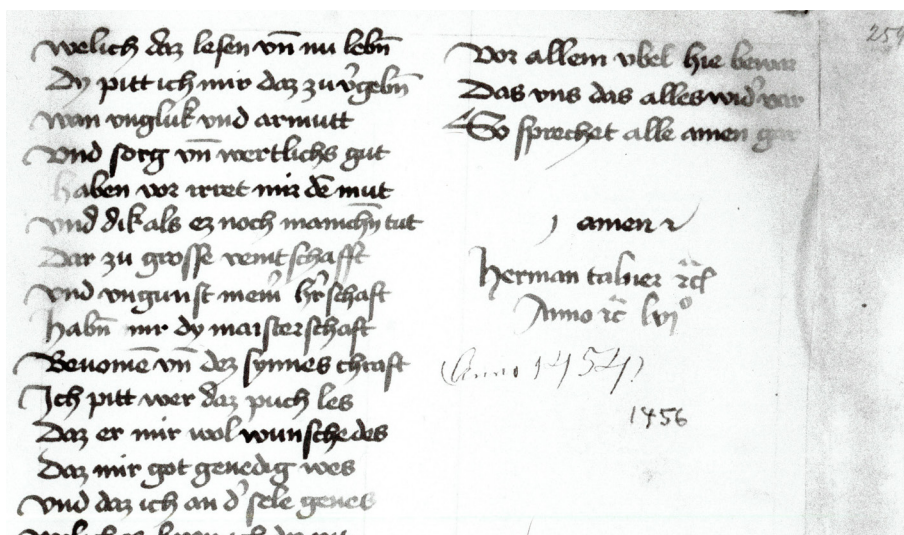
58 Npr. Bern, Burgerbibliothek, Cod. A 45, kjer je na fol. 66v upodobitev ustoličenja goriškega grofa Majnharta na Gosposvetškem polju.

59 Katalog der deutschsprachigen illustrierten Handschriften ... Z reprodukcijami je zastopanih več rokopisov Avstrijske kronike.

Slika 3a: Chicago, Joseph Regenstein Library, Ms 978, fol. 178v, kolofon Hermana Talnerja iz Trebnjega na koncu Avstrijske kronike o 95 gospostvih

Slika 3b: Chicago, Joseph Regenstein Library, Ms 978a, fol. 259r, kolofon Hermana Talnerja na koncu Seifritovega Aleksandra

Rokopis Avstrijske kronike za gospoda s Kozjaka je pomemben, ker pripada t. i. starejši verziji: Joseph Seemüller⁶⁰ je v svoji kritični izdaji opozoril, da je morala biti rokopisna predloga, ki jo je uporabljal Herman Talner, iz časa pred letom 1453. Takrat je na zahtevo Friderika III. Habsburškega nastala znamenita grbovna stena (Wappenwand) na grajski cerkvi v Dunajskem Novem mestu, navedel pa je tudi kodeks iz leta 1448, znan kot Avstrijska grbovna knjiga (*Österreichisches Wappenbuch*). Na oblikovanje Grbovne knjige so vplivali grbi izmišljenih in resničnih gospostev iz Avstrijske kronike o 95 gospostvih.⁶¹ Za zgodovinsko-dinastične pretenzije in diskusije na dvoru je moral biti ta kodeks zelo pomemben. Arhetip Kronike o 95 gospostvih še ni imel grbovne strani in tudi v rokopisu za gospoda Ludvika je ni, Herman Talner prostora za grbe ni niti predvidel. To je lahko še en dokaz, da je imel kot predlogo zgodnjo verzijo. Po postavitvi grbovne stene v Dunajskem Novem mestu pa je likovni sklop grbov postal vizualni nosilec državnih in genealoških idej Friderika III., izraz političnih stremeljenj Habsburžanov in ga najdemo v vsakovrstnih spomeniških celotah in različnih vsebinskih kontekstih.⁶² – Temu obsežnemu besedilu sledi še Seifritov ep o Aleksandru Velikem; tudi tu sta na koncu Talnerjev kolofon in letnica. V kodeksu, ki šteje 260 papirnih listov, ni – razen nekaj nadvse preprostih lombard v rdeči tinti – nobenega okrasa.

Seveda ni presenečenje, da je večina prepisov Avstrijske kronike o 95 gospostvih nastala na območju habsburških dežel; besedilo je Habsburžane postavljalo na najvišji vrh zgodovinskega drevesa in je ciljalo na politični uspeh. Ni malo kodeksov, kjer je ob Avstrijski kroniki 95 gospostev še prepis kakega drugega teksta: skoraj brez izjeme so izbrani takšni, ki imajo tudi zgodovinsko noto, npr. kronika vojne z Burgundijo, Saška svetovna kronika, Jakoba Unresta Koroška kronika, Kronika grofov Celjskih, Heinricha von Mügeln Ogrska kronika, Zlata bula, habsburška genealogija, pa tudi Vizija o letu 1401, Knjiga o šahu, pesmi, regeste itd.

Znana sta samo dva kodeksa, ki imata skupaj zvezano Avstrijsko kroniko in Seifritov ep o Aleksandru; poleg rokopisa za gospoda s Kozjaka ima obe besedili

60 Seemüller, str. II–IV (Nr. 1), str. 216–219 (§ 425–430); slika fol. 176r–178v, str. 224–230.

61 Naslikani grbi so različno kakovostna dela. Pri zgodovinsko opredeljivih rodbinah ni nobenega dvoma, od fantazijskih gospostev pa so grbe najpogosteje dobili Abrahamovo (1), Nonasovo (19), Mangaisovo (25), Saptanovo (37), Retanovo (43), Mantonovo (44), Rolan(d)ovo (50), Janatanovo (58) in Sanatanovo (61) gospostvo ter gospostvo sv. Amana (66), s katerim se pričinja krščansko obdobje. Gl. Golob 2005, str. 82.

62 Ali je bila v gradu Celjanov grbovna stena, je posebno vprašanje, ki ga je treba reševati v kontekstu politične manifestacije in lastne promocije, pozabljamo pa, da je bila grajska kapela na gradu Turjak poslikana z imenitno parado vitezov (sveti trije kralji so le izgovor za ta dramatski dvorni nastop), na oboku pa je bilo 42 grbov. Tudi osebam na freski pohoda svetih treh kraljev je neznani slikar dal obrazne poteze, ki so verjetno blizu portretom grofov Celjskih in kralja oz. cesarja Sigismunda.

le še rokopis, sedaj Dunaj, ÖNB, Ser. n. 4212.⁶³ Ta rokopis strokovna literatura postavlja v 1. polovico 15. stoletja (Menhardt, 3, 1516), torej naj bi bil nekaj let starejši, če ta datacija vzdrži. Vendar je pri obeh mogoče ugotoviti več podobnosti: če bi govorili o dimenzijah, ureditvi pisnega polja, številu vrstic ipd., bi morali reči, da v zunanji podobi skorajda ni razlik, oba sta pisana na približno enako nekakovostnem papirju⁶⁴ in oba sta bila – vsaj po primerjavi nekaterih besednih formulacij – prepisana po istem arhetipu. Nedvomno pa sta iniciali *S(eneca)* na začetku Avstrijske kronike (sl. 3c) in *G(ot vater)* na začetku Aleksandrovega epa v dunajskem rokopisu lepši.

Rokopisa sta zagotovo delo dveh različnih rok, zato je kvečjemu vprašanje, kako je Herman Talner vstopil v to zgodbo. 29. septembra 1456 je Herman Talner iz Trebnjega dokončal prepis Avstrijske kronike, nekaj tednov pozneje pa še Seifritovo pesnitev. Takrat je bil grad Trebnje posest Celjanov (grad Kozjak pa ne). Kljub temu se domneva, da je pripoved oz. informacija o teh dveh besedilih do Ludvika s Kozjaka prišla iz celjskega ambianta, ne zdi pretirana. Nobenega dokazila ni, kje je Herman Talner v resnici prepisoval, kje je bila njegova delovna miza – v Trebnjem, njegovem domačem kraju, pač ne, sicer ob imenu ne bi napisal »iz Trebnjega«, »von treffen«. Je odšel v Celje? Zakaj pa ne. Težko si predstavljamo, da teh besedil ne bi imeli na celjskem dvoru. Seveda bi ga gospod Ludvik s Kozjaka utegnil napotiti tudi proti Dunaju in v obeh okoljih bi lahko prepisal še druga zanimiva leposlovna in znanstvena dela.

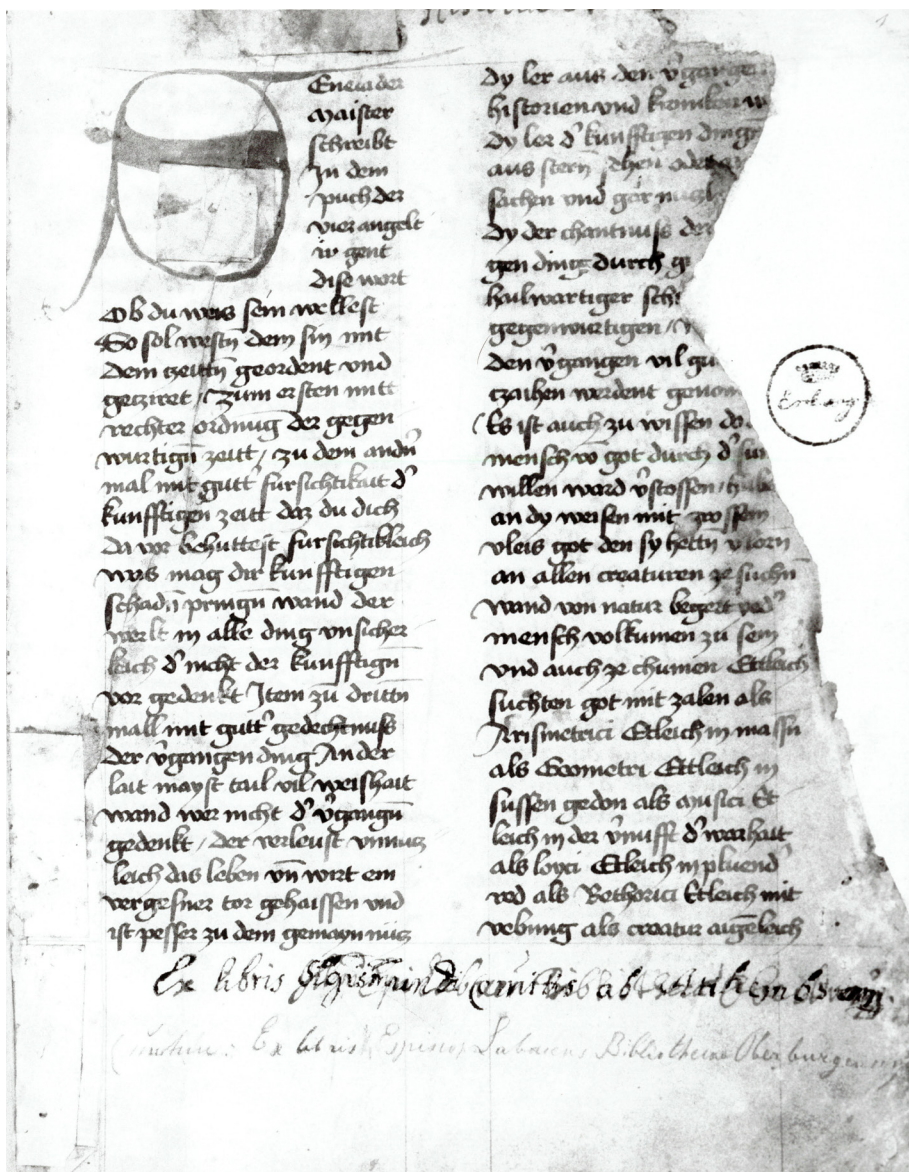
Da Herman Talner ni prepisoval v svojem običajnem okolju, nakazuje tudi materialni podatek: papir je različnih kvalitete in kaže več vodnih znakov.⁶⁵ Kaže, da je imel Talner premalo papirja iz lastne zaloge in ga je v tujem mestu dokupoval, tudi odtenki tinte se menjavajo. – Vsekakor pa to ni oviralo njegovega dela, naglega ritma prepisovanja in stabilne kinetike roke, duktus se mu tako rekoč ne spremeni in to je izkaznica veččega poklicnega prepisovalca. Kolofon je zapisan z mirno obliko, brez pomot (naj je šlo za letnice ali *nomina sacra*), z gladko formulacijo vseh potrebnih podatkov. To je zgolj zadnje dokazilo, da je bila *ars scribendi* njegova odlika. Roka s peresom.

63 Seemüller tega rokopisa ni poznal, ker je bil takrat v zasebni zbirki kneza Alexandra Dietrichsteina in prodan na aukciji leta 1934.

64 Papir v rokopisu za gospoda s Kozjaka je mestoma tako nekvaliteten, da preseva zapis skozi list in je težko brati, dunajski rokopis pa je zaradi konzervatorskih razlogov (občutljivosti papirja) trenutno nedostopen.

65 V knjižnici Joseph Regenstein v Chicagu niso dovoljevali presvetlitve papirjev, kar bi omogočalo natančno identifikacijo, zato lahko navedem le splošne podatke; prepoznala sem naslednje vodne znake: volovska glava, škarje (mislim, da gre za znak papirnega mлина iz Wiener Neustadta iz leta 1455) in trovrha gora s križem. Za predloge po Piccardovem katalogu gl. Golob 2005, op. 23.

Slika 3c: Chicago, Joseph Regenstein Library, Ms 978, fol. 1r, začetek Avstrijske kronike o 95 gospostvih in dva ekslibrisa: Ex libris Ill(ustrissi)mi Epi(scopi) Labacen(sis) Bibliotheca Oberburgensia (sredina 16. stoletja) in Ex libris Sigismundi Comitis ab Attimensis (1736 ali prej).

Kaj povezuje Martina iz Loke, Matjaža iz Kapele in Hermana Talnerja iz Trebnjega? Najprej obrobna ugotovitev, da so vsi trije vsaj enkrat prepisali Seifritovo pesnitev o Aleksandru Velikem, ki je bila v naših krajih očitno uspešnica. S paleografskega vidika je treba reči, da so svoje delo odlično opravili, zlahka so menjavali bastardo, kurzi-vo, teksturo, lombarde, kadelne tipe in okrasne črke, uporabljali standardne okrajšave, *nomina sacra* itd. – bili so pravi poligrafi. Poleg tega so se vsi trije izkazali z odličnim večjezikovnim znanjem in njihov plurilingvizem zrcali svobodno sprejemanje informacij: latinščina in nemščina za nikogar od njih nista bili težava. Matjaž iz Kapele je presenetljivo navrgel nekaj provansalskih stavkov, Martin iz Loke pa slovenske besede. In vsi trije so bili na tak ali drugačen način povezani s plemiškim okoljem.

Koliko knjig so prepisali, pač ne moremo vedeti, a če so od tega dela živeli, so vsako leto zaprli platnice na osmih do desetih besedilih. V enem delovnem življenju se jih je nabralo veliko. In koliko znanja je bilo v njih!

Bibliografija

Viri

- Antonius de Azaro Parmensis et al., *Variae*, Ljubljana, Nadškofijski arhiv, Ms. 13.
- Bertholdus Frisingiensis, *Summa confessorum, variae*, Dunaj, ÖNB, Cod. 2821.
- Biblia sacra, Ljubljana, NŠA, Ms. 14.
- Gregorius Magnus, *Libri moralium in Iob, libri XI – XVI*, Ljubljana, NUK, Ms 8 / II.
- Herczog Wilhelms gepetpüchlein etc., Ljubljana, NUK, Ms 140.
- Leopold von Wien, *Österreichische Chronick von 95 Herrschaften*, Chicago, Joseph Regenstein Library, Ms 978.
- Leopold von Wien, *Österreichische Chronick von 95 Herrschaften*, Dunaj, ÖNB, Cod. Ser. n. 4212.
- Nicolaus a Lyra, *Postilla super libro psalmorum*, Ljubljana, NŠA, Ms. 12.
- Raimundus de Vineis (de Capua), *Legenda beatae Catherine de Senis etc.*, Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ms 12.
- Seifrit, *Alexanderepos*, Dunaj, ÖNB, Cod. Ser. n. 14474.
- Seifrit, *Alexanderepos*, Chicago, Joseph Regenstein Library, Ms 978a.
- Terentius (Publius Afer), *Andria etc.*, Dunaj, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 3210.
- v.a. (Syferidus), *Variae*, Ljubljana, NUK, Ms 40.
- Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften* (Monumenta Germaniae Historica, Deutsche Chroniken VI, izd. Seemüller, J.), Hannover/Leipzig 1909.

Raimondo da Capua, *Legenda maior sive Legenda admirabilis virginis Catherine de Senis*. Edizione critica a cura di Silvia Nocentini, Firenze 2013.

Spiegel der Ehren des hochstloblichsten Kayser- und Koeniglichen Erzhauses Oesterreich oder Ausfuehrliche Geschicht Schrift ...mit Kays. Rudolphi I. Geburt Jahr 1212 anfahndend und mit Kays. Maximiliani I. Todes Jahr 1519 sich endend. Erstlich vor mehr als C Jahren verfasst durch den Wohlgebornen Herrn Johann Jacob Fugger... Nuernberg MDCLXVIII.

Literatura

Battaglia Ricci, L., Edizioni d'autore, copie di lavoro, interventi di autoesegesi: testimonianze trecentesche, v: "Di mano propria". *Gli autografi dei letterati italiani*, Roma 2009, str. 123–158.

Brunetti, G., *Gli autografi nella letteratura italiana delle Origini*, v: "Di mano propria". *Gli autografi dei letterati italiani*, Roma 2009, str. 61–92.

Brunetti, G., Les »Autographes des écrivains italiens«. Serie: Dè s origines jusqu'au XIVe siècle, v: *Medieval Autograph Manuscripts. Proceedings of the XVIIth Colloquium of the Comité International de Paléographie Latine* (ur. Golob, N.), Bibliologia vol. 36, Turnhout 2013, str. 329–338.

Cahn, W., *La Bible romane. Chefs-d'oeuvre de l'enluminure*, Fribourg – Paris 1982.

de Luca, F., Benvenuto Cellini, v: *Vasari, gli Uffizi e il Duca* (ur. C. Conforti), kat. XV.11, str. 378–379.

Derolez, A., pourqu'ia les copistes signaient-ils leurs manuscrits? v: *Scribi e colofoni. Le sottoscrizioni di copisti dalle origini all'avvento della stampa* (ur. E. Condello / G. de Gregorio), Spoleto 1993, str. 37–69.

Freeman Sandler, L., 'Written with the Finger of God'. Fourteenth-century images of scribal practice in the Liechtenthal Psalter, v: *Teaching Writing, Learning to Write: Proceedings of the XVIth Colloquium of the Comité International de Paléographie Latine*, London 2010, str. 275–292.

Frontisi, C., Vasariana. Un autoportret inséré, v: *Revue de l'art*, 80/1988, str. 30–36.

Garand, M.-C., Le scriptorium de Guibert de Nogent, v: *Scriptorium*, XXXI/1977, str. 3–29.

Gereke, P., *Seifrits Alexander. Aus der Straßburger Handschrift (Deutsche Texte des Mittelalters 36)*, Berlin 1932.

Golob, N. (1993), A few comments on Glagolic colophons (14th and 15th centuries), v: *Scribi e colofoni. Le sottoscrizioni di copisti dalle origini all'avvento della stampa* (ur. E. Condello / G. de Gregorio), Spoleto 1993, str. 450–461.

- Golob, N. (1994), Srednjeveški kodeksi iz Stične. XII. stoletje, Ljubljana 1994.
- Golob, N. (2005), Rokopis za gospoda Ludvika s Kozjaka : Avstrijska kronika o 95 gospostvih in pesnitev o Aleksandru, v: *Ad fontes: Otoprepčev zbornik* (ur. D. Mihelič), Ljubljana, str. 77–95.
- Golob, N. (2006), Anmerkungen zu den illuminierten mittelalterlichen Handschriften der Zentralbibliothek der Wiener Franziskanerprovinz in Graz, v: F. Lackner: *Katalog der mittelalterlichen Handschriften bis zum Ende des 16. Jahrhunderts in der Zentralbibliothek der Wiener Franziskanerprovinz in Graz*. Unter verantwortlicher Mitarbeit von Nataša Golob, Alois Haidinger, Maria Stieglecker, Wien 2006, str. 23–48.
- Golob, N. (2010 a), Manuscripta. Knjižno slikarstvo v srednjeveških rokopisih iz Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, Ljubljana 2010.
- Golob, N. (2010 b), Manuscripta. Pisatelji, prepisovalci, bralci / Authors, scribes, readers, Ljubljana 2010.
- Golob, N. (2011), Knjižnica viteza, knjižnica plemiča, v: *Vitez, dama in zmaj. Dediščina srednjeveških bojevnikov na Slovenskem 1: Razprave* (ur. Lazar, T. in drugi), Ljubljana 2011, str. 191–202.
- Guichard, Ch., Fragonard et les jeux de la signature aux XVIIIe siècle, v: *Revue de l'art*, no. 177, 2012-3, str. 47–55.
- Hamon, É., Répertoires d'artistes et humanités numériques, v: *Revue de l'art*, no. 183, 2014-1, str. 59–63.
- Hoffmann von Fallersleben, H., *Verzeichniss der altdeutschen Handschriften der k. k. Hofbibliothek zu Wien*, Leipzig 1841, str. 337 (Nr. CCCXXXVI). [BSB online] [Google online]
- Kaeppli, T., *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi*, Bd. I: A–F, Rom 1970, str. 239 (Nr. 665).
- Katalog der deutschsprachigen illustrierten Handschriften des Mittelalters*, begonnen von Hella Frühmorgen-Voss, fortgeführt von Norbert H. Ott zusammen mit Ulrike Bodemann, Bd. 3,4, München 2001.
- Keil, G., Martin von Bischoflack, in: ²VL 6 (1987), Sp. 150f. + ²VL 11 (2004), str. XV.
- Klotz, H., Formen der Anonymität und des Individualismus in der Kunst des Mittelalters und der Renaissance, v: *Essays in Honour of Sumner McKnight Crosby*, Gesta, 15/1976, str. 303–312.
- Kos, M. – Stele, F., *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji / Codices aetatis mediae manu scripti qui in Slovenia reperiuntur*, Ljubljana 1931.
- Krämer, S., *Scriptores codicum medii aevi. Datenbank von Schreibern mittelalterlicher Handschriften. CD-ROM mit Begleitheft (Ein Katalog von Schreibern mittelalterlicher Handschriften aus der Zeit um 500 bis ins 16. Jahrhundert)*, Augsburg 2003.

- Krämer, S., *Scriptores possessoresque codicum medii aevi. Datenbank von Schreibern und Besitzern mittelalterlicher Handschriften*, Augsburg 2006.
- Kurmann, P., Mobilité des artistes ou mobilité des modèles ? A propos de l'atelier des sculpteurs rémois au XIIIe siècle, v : *Revue de l'art*, no. 120, 1998–2, str. 23–34.
- Lackner, F., Zum Kauf der Handschriften der Bibliothek des Deutschen Ordens in Wien durch die Hofbibliothek im Jahre 1861, v: *Codices manuscripti* 25, 1998, str. 17–33.
- Lehmann-Brockhaus, O., *Lateinische Schriftquellen zur Kunst in England, Wales und Schottland vom Jahre 901 bis zum Jahre 1307*, 3. Band, München 1956.
- Long, M., L'influenza dell'epistolografia per l'affermazione dell'autografia d'autore (sec. XI–XIII), v: *Medieval Autograph Manuscripts. Proceedings of the XVIIth Colloquium of the Comité International de Paléographie Latine* (ur. Golob, N.), Bibliologia, vol. 36, Turnhout 2013, str. 441–446.
- Medieval Autograph Manuscripts. Proceedings of the XVIIth Colloquium of the Comité International de Paléographie Latine* (ur. Golob, N.), Bibliologia vol. 36, Brepols 2013.
- Menhardt, H., *Verzeichnis der altdeutschen literarischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek, Bd. 1–3 (Veröffentlichungen des Instituts für deutsche Sprache und Literatur 13)*, Berlin 1960–1961. [online]
- Müllenhoff, K., – Scherer, W. (izd.), *Denkmäler deutscher Poesie und Prosa aus dem VIII.–XII. Jahrhundert*, Bd. 1: Texte, Bd. 2: Anmerkungen, 3. Auflage Berlin 1892 (Nachdruck Berlin/Zürich 1964)
- Otorepec, B., K zgodovini gradu Brdo pri Kranju, v: *Kronika* 30, št. 1, 1982, str. 3–5.
- Ott, N. H., *Rechtspraxis und Heilsgeschichte. Zu Überlieferung, Ikonographie und Gebrauchssituation des deutschen 'Belial' (MTU 80)*, München 1983, str. 177f.
- Pawis R., Seifrit, v: *Verfasserlexikon* 8 (1992)², stp. 1050–1055 + *Verfasserlexikon* 11 (2004)², stp. 1419.
- Petrucci, A., *Il libro manoscritto*, v: *Letteratura italiana* (izd. A. Asor Rosa), II. Produzione e consumo, Torino 1983, str. 497–524.
- Pointon, M., Sense of Self, v: *Apollo*, June 2014, 122–123.
- Radics, P. pl., Slovenščina v besedi in pismu: po šolah in uradih : kulturno-zgodovinska studija, v: *Letopis Matice Slovenske*, Ljubljana 1879, str. 11–33.
- Reynhout, L., *Formules latines de colophons, A: Texte, B: Annexes*, Bibliologia 25, Turnhout 2006.
- Riedlsperger, L., Die deutschsprachigen mittelalterlichen Handschriften des Benediktinerstiftes Michaelbeuern, Salzburg: Spätmittelalterliche geistliche Literatur in der Nationalsprache II, v: *Analecta cartusiana* 106, 1983, str. 130–144.

- Schmidt, G., Beobachtungen betreffend die Mobilität von Buchmalern im 14. Jahrhundert, v: *Codices manuscripti*, 42/42, 2003, str. 1–25.
- Schmitt, W., *Ambros*, in: ²Verfasserlexikon 1 (1978), stp. 327.
- Schuller-Juckes, M., *Ulrich Schreier und seine Werkstatt: Buchmalerei und Einbandkunst in Salzburg, Wien und Bratislava im späten Mittelalter* (tipkopis disertacije), Wien 2009.
- Simoniti, P., Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede 16. stoletja, Ljubljana 1979.
- Slana, L., *Brdo pri Kranju*, Ljubljana 2009.
- Stanonik, J., *Ostanki srednjeveškega nemškega slovstva na Kranjskem*, Ljubljana 1957.
- Steer, G., Klimanek, W. in dr. (izd.), *Die 'Rechtssumme' Bruder Bertholds. Eine deutsche abecedarische Bearbeitung der 'Summa Confessorum' des Johannes von Freiburg. Synoptische Edition der Fassungen B, A und C, Bd. I: Einleitung, Buchstabenbereich A-B (Texte und Textgeschichte 11)*, Tübingen 1987.
- Steer, G., Zur deutschen Werkbezeichnung der 'Summa Confessorum'-Bearbeitung Bruder Bertholds, in: *Die 'Rechtssumme' Bruder Bertholds. Eine deutsche abecedarische Bearbeitung der 'Summa Confessorum' des Johannes von Freiburg, Untersuchungen I*, hg. von Marlies Hamm und Helgard Ulmschneider (Texte und Textgeschichte 1), Tübingen 1980.
- Stelè, F., *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih: kulturnozgodovinski poskus*, Ljubljana² 1966.
- Supino Martini, P., Il libro e il tempo, v: *Scribi e colofoni. Le sottoscrizioni di copisti dalle origini all'avvento della stampa* (ur. E. Condello / G. de Gregorio), Spoleto 1993, str. 3–33.
- Tabulae codicum manu scriptorum praeter graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum*, edidit Academia Caesarea Vindobonensis, Vol. II: Cod. 2001–3500, Wien 1868.
- Uiblein, P., Leopold von Wien, v: Verfasserlexikon 1985, Bd. 5,² stp. 716–723 + Verfasserlexikon 2004, Bd 11,² stp. 920.
- Unterkircher, F. (1957), *Inventar der illuminierten Handschriften, Inkunabeln und Frühdrucke der Österreichischen Nationalbibliothek, 1: Die abendländischen Handschriften* (Museion. Veröffentlichungen der Österr. Nationalbibliothek, N.F. 2,2,1), Wien 1957.
- Unterkircher, F. (1974), *Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek von 1451 bis 1500, 1.: Text, 2.: Tafeln (Katalog der datierten Handschriften in lateinischer Schrift in Österreich III)*, Wien 1974.

- Unterkircher, F. (1976), *Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek von 1501 bis 1600, 1.: Text, 2.: Tafeln (Katalog der datierten Handschriften in lateinischer Schrift in Österreich IV)*, Wien 1976.
- Valvasor, J.W., *Die Ehre des Herzogthums Krain, I – IV*, München 1971–1974 (faksimile).
- Vasari, *gli Uffizi e il Duca* (ur. C. Conforti), Firenze, Galleria degli Uffizi, 14 giugno – 30 ottobre 2011.
- Weck, H., *Die 'Rechtssumme' Bruder Bertholds. Eine deutsche abecedarische Bearbeitung der 'Summa Confessorum' des Johannes von Freiburg. Die handschriftliche Überlieferung (Texte und Textgeschichte 6)*, Tübingen 1982.
- Zinner, E., *Verzeichnis der astronomischen Handschriften des deutschen Kulturgebietes*, München 1925 (rokopisno gradivo), Dunaj, ÖNB Nr. 12307.
- Žontar, J., *Zgodovina mesta Kranja*, Kranj 1982.

Nataša Golob

Roka s peresom: kolofoni Martina iz Loke, Matjaža Jurčiča iz Kapele in Hermana Talnerja iz Trebnjega

Ključne besede: srednjeveški rokopisi, avtograf pisatelja, avtograf prepisovalca, ideograf, prosopografija, Martin iz Škofje Loke, Matjaž Jurčič iz Kapele, Herman Talner iz Trebnjega

Prispevek se uvodoma ustavlja ob izrazih, kot so ideograf, avtograf pisatelja in avtograf prepisovalca, ter pojasnjuje dileme ob nekaterih poznosrednjeveških rokopisih iz slovenskih zbirk, ki so bili pomotoma opredeljeni kot avtografi pisateljev. Osrednji del prispevka je namenjen predstavitvi treh prepisovalcev iz sredine 15. stoletja: to so Martin iz (Škofje) Loke, Matjaž Jurčič iz Kapele in Herman Talner iz Trebnjega. Vse tri lahko prepoznamo kot osebe iz slovenskih krajev, ker so k svojemu imenu dodali ime domačega kraja. Martin iz (Škofje) Loke je bil mož velikega znanja, kar je razvidno iz njegovih samostojno sestavljenih glos, pisal je v nemščini, slovenščini in latinščini v več oblikah pisav; Matjaž Jurčič iz Kapele je bil najbrž svobodni ustvarjalec, ki je prepis epske pesnitve zaključil s kolofonom v latinščini, nemščini in provansalsščini; Herman Talner pa je v nekem oddaljenem kraju prepisoval obsežno politično-programsko pesnitev za gospoda Ludvika z gradu Kozjak. Vsi trije so na koncu svojih prepisov dodali kolofone, ki so dragoceni podatki o njih samih in delovnih okoliščinah.

Nataša Golob

The Hand with the Pen: Martin of Loka, Matjaž Jurčič of Kapela and Herman Talner of Trebnje and their Colophons

Keywords: Mediaeval manuscripts, author's autograph, copyist's autograph, ideograph, prosopography, Martin of (Škofja) Loka, Matjaž Jurčič of Kapela, Herman Talner of Trebnje

Beginning with expressions such as ideographs, the author's autograph, and the copyist's autograph, this paper explains the dilemma of some Late Medieval Manuscripts in Slovenian collections that were mistakenly identified as being the author's own textual creation. The main part of this paper focuses on three mid-15th-century copyists: Martin of Loka, Matjaž Jurčič of Kapela, and Herman Talner of Trebnje. Because each of them added the name of their hometown to their signature, all three can be recognized as hailing from Slovenian places. Martin of (Škofja) Loka was an erudite man, and this is evident from his texts he wrote in German, Slovenian and Latin, as well as from his many forms of scripts. Matjaž Jurčič of Kapela was probably a freelance artist, and the colophon to his copy of an epic poem contains an inscription in Latin, German and Provençal. Working in a remote location, the third, Herman Talner, copied a lengthy politically-oriented poem for Lord Ludvik of Castle Kozjak. At the end of their work all three added colophons which provide valuable information about these individuals and the conditions in which they worked.